

Wojciech Mrozowicz

ORCID: 0000-0002-4407-0698

Centrum Studiów Mediewistycznych

Katolicki Uniwersytet Lubelski

**PRZEKRĘCANIE GAŁKI.
O WYDAWANIU LISTU ANDRZEJA GAŁKI Z DOBCZYNA
DO PROFESORÓW UNIwersYTETU KRAKOWSKIEGO Z 23 VI 1449 R.**

**On the Publication of the Letter of Andrzej Gałka from Dobczyn
to the Professors of the University of Kraków Dated 23 June 1449**

Summary: In a letter dated June 23, 1449, to scholars at the University of Kraków, Andrzej Gałka of Dobczyn, a former professor at that university and a supporter of John Wycliffe's views, rejects accusations of heresy made against him by his former colleagues. He directs the same accusation at them, encouraging them to read John Wycliffe's writings, which may facilitate the resolution of selected philosophical and theological problems. Due to its significance, this letter has been published six times since 1841. However, all editions, including the latest one from 2023, contain various errors, and some also contain factual errors in the commentary. The Latin text of the letter attached to this work, together with its Polish translation, is intended to eliminate the errors that have been identified. This work is a contribution to the history and methodology of editing historical sources.

Keywords: Andrzej Gałka of Dobczyn (c. 1400-after 1451), John Wycliffe (c. 1329-1384), University of Kraków, heresy, logic, editing, epistolography.

Słowa kluczowe: Andrzej Gałka z Dobczyna (ok. 1400-po 1451), Jan Wiklif (ok. 1329-1384), Uniwersytet Krakowski, herezja, logika, edytorstwo, epistolografia.

Niniejsza publikacja nawiązuje do wydanego w 2023 r. na łamach „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” artykułu Pawła Krasa, poświęconego dyskusji, którą toczyli około połowy XV w. uczeni z Uniwersytetu Krakowskiego ze

swoim byłym kolegą Andrzejem z Dobczyna zwanym Gałką¹. Autor przedstawił kontekst sporu, który został spowodowany fascynacją Gałki poglądami Jana Wiklifą potępionymi przez Kościół. Oskarżony o rozpowszechnianie herezji, Gałka uciekł do Głogówka na Śląsku, gdzie schronił się pod opieką sprzyjającego husytyzmowi księcia Bolka V Wołoszka. Stąd słał listy do odbiorców w Królestwie Polskim, w których podejmował obronę swoich poglądów, krytykował postawę adwersarzy, w tym m.in. profesorów krakowskich. Do tych ostatnich skierował list datowany na 23 VI 1449 r. To źródło ważne z punktu widzenia poznania poglądów Gałki, ale też barwne świadectwo życia intelektualnego i religijnego w Polsce w okresie dysput nad kondycją Kościoła po przewyciężeniu wielkiej schizmy zachodniej i niepokojów spowodowanych wpływami husytyzmu. Szczęśliwie do dzisiaj przetrwał oryginał tego listu, przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu². Do badań naukowych list jest dostępny dzięki kilku wydaniom, które jednak są obciążone rozmaitymi niedoskonałościami, odzwierciedlającymi tak zmiany *artis edendi* na przestrzeni bez mała ostatnich dwóch stuleci, jak również nie zawsze optymalne rozstrzygnięcia edytorskie podejmowane przez poszczególnych wydawców. Ich charakterystyka może służyć jako ciekawy przyczynek do dziejów edytorstwa, a zarazem uzasadniać potrzebę nowego wydania. Takowe, motywowane także istotnym znaczeniem listu Gałki dla badań nad dziejami życia intelektualnego i religijnego w późnośrednio-wiecznej Polsce, wraz z tłumaczeniem na język polski, zamieszczam jako aneks do niniejszej pracy.

Tradycja wydawania listu Gałki do uczonych krakowskich jest już bardzo długa, sięga bowiem 1841 r. Wtedy właśnie opublikował go — wraz trzema innymi listami Gałki — Michał Wiszniewski (zm. 1865), znany m.in. jako badacz dziejów literatury polskiej³. Listy znalazły się w jednym z przypisów w trzecim tomie jego monumentalnej *Historii literatury polskiej*⁴. W wydaniu miał wyko-

¹ P. Kras, *Dyskusja o ślepotcie i kolorach, czyli spór Andrzeja Gałki z Dobczyna z krakowskimi uczonymi o pisma Jana Wiklifą*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2023, t. 32, nr 1, s. 9–41.

² List znajduje się w zbiorze: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, sygn. IA1e5, X 80; kopia w tym samym zbiorze oznaczona jako X 81. O relacji pomiędzy oboma przekazami listu zob. S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika Jędrzeja Gałki*, Wrocław 1964, s. 13–14, 92, przyp. 22; zob. ponadto W. Urban, *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959, s. 276–280, 334; por. P. Kras, *Dyskusja o ślepotcie*, s. 18. Niestety, w czasie przygotowywania niniejszego opracowania z powodów organizacyjnych nie udało się skorzystać z oryginału i kopii listu Gałki przechowywanych we wrocławskim Archiwum Archidiecezjalnym. Z tego względu korzystałem z fotokopii listu udostępnionych mi przez Redakcję „Analecta”. W tym miejscu dziękuję P. Prof. Maciejowi Zdankowi za życzliwość i pomoc w poszukiwaniach kopii listu Gałki w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, mimo iż okazały się one daremne.

³ O nim zob. np. J. Dybiec, *Michał Wiszniewski. Życie i twórczość*, Wrocław 1970.

⁴ M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 3, Kraków 1841, s. 233–235.

rzystać Wiszniewski rękopisy listów, jednak nie wiadomo, czy korzystał z oryginałów, czy z kopii, ani nie wskazał, gdzie one się podówczas znajdowały⁵. Zauważył przy tym, że „wiadomość o Gałce i niektóre jego listy” miał opublikować Gottlieb Fuchs w dziele wydanym u Korna we Wrocławiu w 1774 r.⁶ Niestety, we wskazanym tomie nie udało się odnaleźć materiałów wspomnianych przez Wiszniewskiego, a później — jak można sądzić — w ślad za nim przez Stanisława Kolbuszewskiego⁷. Porównanie z oryginalnym rękopisem pokazuje, że wydanie uskutecznione przez Wiszniewskiego nie jest kompletne. Fragmenty pominięte wydawca oznaczył — jednak niezbyt konsekwentnie — myślnikami. Jak się zdaje, w niektórych przypadkach przyczyną pominięcia były problemy z odczytami (do tej sprawy powrócę jeszcze w dalszym ciągu), w innych natomiast ograniczająca była liczba szczegółów, jak np. lista odbiorców listu została skrócona z dziesięciu osób do dwóch. Ortografię łacińską Wiszniewski poddał klasycyzacji, przy czym *i* spółgłoskowe oddawał jako *j*. Liczebniki raz były zapisywane cyframi arabskimi, innym razem słownie, w zasadzie niezależnie od tego, jaki był zapis w oryginale. Komentarz rzeczowy został ograniczony do identyfikacji cytatów z Pisma Św.

Kolejne wydanie listu Gałki, niezależne od poprzedniego, pojawiło się w 1868 r.⁸ Wyszło ono spod pióra znawcy historii Kościoła śląskiego Johanna Heynego (zm. 1871)⁹. Włączył on ów — jak go nazwał — genialny (*fulminant*) list do swojej historii biskupstwa wrocławskiego, uzupełnionej o przedstawienie śląskiego epizodu Andrzeja Gałki. Również w tym przypadku wydanie zostało zamieszczone w przypisie. Wprawdzie zabrakło informacji o podstawie wydania, można się jednak domyślać, że Heyne skorzystał z oryginalnego rękopisu listu. Mógł on dotrzeć do niego dzięki informacji Samuela B. Kloseo, który podał sygnaturę rękopisu listu (w formie: L. B. B. 80) wraz z jego streszczeniem¹⁰.

W swoim wydaniu Heyne zachował specyficzną oryginalną ortografię średnio-wieczną łaciny listu. Komentarz rzeczowy jest prawdziwie symboliczny i ogranicza się do identyfikacji dwóch postaci — św. Jana Kantego wśród adresatów

⁵ Ibidem, t. 3, s. 228, przyp. 130.

⁶ G. Fuchs, *Fortgesetzte Materialien zur evangelischen Religionsgeschichte von Oberschlesien. Reformations- und Kirchengeschichte der freien Standesherrschaft Pless mit archivalischen Originalbeweisen*, Breslau 1774 — zob. M. Wiszniewski, *Historia literatury*, t. 3, s. 228, przyp. 130, gdzie tytuł niemiecki przytoczony z błędami, bez podania dokładniejszych danych.

⁷ S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, s. 92, przyp. 22, gdzie również brakuje dokładniejszych danych.

⁸ J. Heyne, *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Bd. 3, Breslau 1868, przyp. 1, s. 67–68.

⁹ O nim zob. np. A. Sabisch, *Johann Heyne. Zur 100. Wiederkehr seines Todes am 28. Oktober 1871*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1971, t. 29, s. 238–247.

¹⁰ S. B. Klose, *Von Breslau. Dokumentirte Geschichte und Beschreibung. In Briefen*, Bd. 2, T. 2, Breslau 1781, Brief 68, s. 23.

listu i żydowskiego arcykapłana Jana Hirkana w zwrocie *ab hirco*. Wydawca zaznaczył jednak w drugim przypadku, że umieszczenie w liście imienia *Hircanus* w skróconej postaci mogło mieć charakter drwiny (*spottweise*), bo gdyby było inaczej, fragment ten nie miałby sensu, chyba że rzecz sprowadzałyby się do absurdu¹¹.

Według deklaracji zamieszczonej na końcu kolejnego wydania listu Galki, włączonego do kodeksu dyplomatycznego Uniwersytetu Krakowskiego¹², zostało ono oparte na obu wcześniejszych edycjach — Heynego i Wiszniewskiego. Mimo to, wprowadzone w nim zostały pewne nowe rozstrzygnięcia, jak np. w piśmowni imienia *Iohannes*, oddawanego właśnie w tej formie, czy w określeniu *peccatum sodomiae*, w którym rzeczownik *sodomia* został potraktowany jako nazwa własna i dlatego pisany był z wielkiej litery. Charakterystyczne są błędne formy wołacza imienia *Iohannes*, upodobnione do formy wołacza rzeczowników drugiej deklinacji, to jest *Iohanne*. Klasycyzacja ortografii łacińskiej została przeprowadzona nie w pełni konsekwentnie, jak świadczy o tym np. pominięcie dyftongu *ae* w wołachu imienia *Bartholomee*. W ślad za wydaniem z kodeksu dyplomatycznego tekst listu Galki wraz ze wszystkimi zasygnalizowanymi zmianami został włączony jako zapiska źródłowa dokumentująca biogram Andrzeja Galki w bazie studentów i profesorów Uniwersytetu Krakowskiego¹³.

Wydanie przygotowane przez Heynego skrytykował kolejny wydawca listu Galki znany literaturoznawca Stanisław Kolbuszewski (zm. 1965)¹⁴. Uczynił to w dość oszczędnych słowach: „są tam pewne nieścisłości”¹⁵. Dokładniej jednak tych nieścisłości nie wskazał, natomiast zaproponował własne wydanie, które — podobnie jak i wcześniejsze — zostało zamieszczone w przypisie do tekstu w jego monografii o Galce¹⁶. Jakkolwiek Kolbuszewski nie odwoływał się bezpośrednio do wydania z kodeksu dyplomatycznego Uniwersytetu Krakowskiego, to — najpewniej idąc za nim — powtórzył tekst listu wraz z błędami oraz „górną adnotacją” (*Literae Magistri Andreae Galka de Dobschino profugi, ad Doctores et Collegiatos Universitatis studii Cracoviensis scriptae*), której w oryginale, wbrew informacji wydawcy¹⁷, brakuje. Do wydania Kolbuszewskiego wkradły się jeszcze dalsze ewidentne błędy, jak np. *appartamenta*¹⁸ zamiast *apparamenta* czy

¹¹ J. Heyne, *Dokumentirte Geschichte*, s. 68.

¹² *Codex diplomaticus studii generalis Cracoviensis*, t. 2, Cracoviae 1873, nr 158, s. 113–114.

¹³ *Corpus academicum Cracoviense (CAC). Elektroniczna baza studentów i profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w okresie staropolskim 1364–1780* (<https://cac.historia.uj.edu.pl/zapiska-zd-urzedowe/633486>, dostęp: 15.08.2025).

¹⁴ O nim zob. zwłaszcza *Stanisław Kolbuszewski (1901–1965)*, red. W. Dynak, Wrocław 1993 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, t. 1432).

¹⁵ S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, przyp. 86, s. 101.

¹⁶ *Ibidem*, przyp. 86, s. 101–103.

¹⁷ *Ibidem*, s. 101.

¹⁸ *Ibidem*, s. 102.

*manum*¹⁹ zamiast *manuum*. Wydawca wprowadził ortografię klasyczną; wypowiedzi dialogowe, podobnie jak i cytaty biblijne, podał w cudzysłowach. Identyfikację cytatów, do której ograniczył komentarz rzeczowy, prezentował najczęściej w nawiasach, bezpośrednio po cytatach, przy czym czynił to niezależnie od sposobu zamieszczenia wskazówek, które znajdowały się w wydawanym tekście. Konsekwentnie używał liczb rzymskich, bez podawania numerów wersetów tekstu biblijnego.

Pół wieku później ukazało się kolejne wydanie listu Gałki, przygotowane przez Teresę Michałowską, wybitną współczesną badaczkę literatury polskiego średniowiecza. Wydanie zostało zamieszczone w dodatku do tekstu artykułu pod intrygującym tytułem *Awantura o Gałkę*²⁰. Także i Michałowska zapowiedziała w nocie edytorskiej, że będzie się opierać na tekście ustalonym przez Heynego²¹. Pozostawało to w zgodzie z deklaracją, że „Teksty listów podajemy w pisowni przekazanej w wydaniach źródłowych”²². Mimo to wprowadziła pewne modyfikacje grafemiczne w pisowni *u* i *v* (np. *ut* zamiast *vt* z edycji Heynego). Dokonała też korekty nazwy własnej z błędnej formy *Ziptoma* u Heynego na *Liptovia*, co skomentowała w przypisie²³. Komentarza rzeczowego bezpośrednio w wydaniu listu Gałki brakuje, jednak w tekście artykułu zostało zidentyfikowanych i scharakteryzowanych dziesięciu odbiorców listu²⁴. Teresa Michałowska wzbogaciła swoje wydanie o polskie tłumaczenie, przygotowane przez Dorotę Gacką²⁵. Bezpośrednio w tekście tłumaczenia zostały zidentyfikowane cytaty biblijne.

Najnowsze wydanie listu Gałki jest owocem prac Pawła Krasa, znawcy problematyki dziejów herezji i husytyzmu. Stanowi ono aneks do wspomnianego na wstępie artykułu²⁶. Uzasadniając konieczność nowego wydania, Kras pisał: „Ponieważ edycja Heynego zawiera błędne odczyty i jest pozbawiona jakiegokolwiek aparatu objaśniającego, podobnie zresztą jak jej późniejsze przedruki, zdecydowałem się na dołączenie w aneksie krytycznej edycji listu mistrza Andrzeja z Dobczyna do krakowskich uczonych”²⁷. Niewątpliwą zasługą Krasa było oparcie jego wydania na odnalezionym oryginalnym liście Gałki. Jak wspomniano, znajduje się on w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu²⁸, a jego

¹⁹ Ibidem.

²⁰ T. Michałowska, *Awantura o Gałkę*, [w:] eadem, *Biernat i inni*, Warszawa 2016, s. 142–144.

²¹ Ibidem, s. 142.

²² Ibidem, s. 131, przyp. 231.

²³ Ibidem, s. 142, przyp. 232.

²⁴ Ibidem, s. 125–126.

²⁵ Ibidem, s. 123–125.

²⁶ P. Kras, *Dyskusja o ślepotcie*, s. 33–36.

²⁷ Ibidem, s. 10, przyp. 1.

²⁸ Zob. wyżej, przyp. 2.

reprodukcje fotograficzne zostały dołączone do wydania²⁹. Edycja uskuteczniła przez Krasa, według deklaracji kształtowana była zgodnie z instrukcją wydawniczą Adama Wolffa³⁰, pozbawiona jednak została aparatu krytycznego w postaci przypisów tekstowych, stąd bezpośrednio nie widać, jakie działania edytorskie zostały podjęte w celu ustalenia poprawnego tekstu.

Jak się okazuje, to nowe wydanie nie rozwiązało wszystkich problemów, które obciążały wcześniejsze dokonania edytorów listu Gałki³¹. Pojawiły się w nim ponadto nowe wątpliwości związane z ustaleniem tekstu. Należą do nich ewidentnie błędne odczyty, jak np. lekcje: *volite*³² (zamiast *vultis*) czy *illud silogismum*³³ (zamiast *illum silogismum*). Wątpliwości dostrzegam także w komentarzu rzeczowym, który na ogół znakomicie ułatwia zrozumienie tekstu listu. Chodzi o pewne przeoczenia, niekonsekwencje, a czasem nawet mylne interpretacje oryginału. Jako przykład niech posłuży komentarz do miejsca *ab hirco*, będący wynikiem ustalenia pisowni rzeczownika z wielkiej litery (*Hirco*)³⁴. W konsekwencji rzeczownik pospolity *hircus* (kozior) został zrozumiany jako imię żydowskiego arcykapłana Jana Hirkana, syna Szymona Machabeusza. Tymczasem chodzi tu o zwyczaj nałożenia rąk na zwierzę ofiarne — kozła, dzięki czemu następowało uwolnienie od grzechów. Zwyczaj ten został opisany już w Biblii³⁵. Inne nieporozumienie w komentarzu od wydawcy wiąże się ze wspomnianym w liście Gałki eparchą Judei Jazonem. Jak słusznie zauważono w komentarzu, o owym Jazonie mowa jest w *Boskiej komedii* Dantego, błędnie jednak został on umieszczony przez wydawcę w piekle wraz z sodomitami³⁶ — według XIX pieśni *Piekle*, na którą powołał się wydawca, Jazon znalazł się w piekle, jednak nie w towarzystwie sodomitów, a wraz z kupczącymi godnościami kościelnymi symoniakami³⁷. Jeszcze jedno nieporozumienie pojawia się w identyfikacji cytatu biblijnego. Czytamy w edycji listu Gałki: *soletis allegare Johannis XVI: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare (Io 16, 12) modo, quia illud dictum...*³⁸. Przytoczony cytat powinien objąć także słówko *modo*,

²⁹ P. Kras, *Dyskusja o ślepcie*, s. 37.

³⁰ Ibidem, s. 33. Instrukcja zob. A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. 1, s. 155–181.

³¹ Zob. wybrane miejsca wskazane w dalszym ciągu. Pełna dokumentacja w przypisach literowych do wydania.

³² P. Kras, *Dyskusja o ślepcie*, s. 34 (*quod volite ab hominibus vocari...*). Niepoprawna forma *volitis* wystąpiła ponadto w cytacie w samym artykule, ale w innym kontekście: *libros Wicleff non volitis acceptare* — ibidem, s. 10, przyp. 2.

³³ Ibidem, s. 35: *non potestis veraciter solvere illud silogismum* oraz sam zaimek *illud* w kolejnym zdaniu.

³⁴ Ibidem, s. 36, przyp. 23. O wątpliwościach J. Heynego do tego miejsca zob. wyżej, s. 160.

³⁵ *Księga Kapłańska* (Lev 3, 12). Zob. też przyp. 34 do wydania.

³⁶ P. Kras, *Dyskusja o ślepcie*, s. 34, przyp. 13.

³⁷ Korzystam z wydania: Dante Alighieri, *La divina commedia*, kom. G. A. Scartazzini, wyd. G. Vandelli, Milano 1920, *Inferno*, XIX 85–87.

³⁸ P. Kras, *Dyskusja o ślepcie*, s. 35.

które należy do tego przywołanego ewangelicznego passusu i dopiero po nim powinny pojawić się dane identyfikacyjne.

Analiza poszczególnych wydań wykazuje przede wszystkim kilka wspólnych nieporozumień, wpływających istotnie na sens tekstu źródłowego. Najbardziej charakterystycznym przykładem jest tu pokutujące w każdym z wydań sformułowanie *Aor et Bor*, występujące w zdaniu: *Aor et Bor sunt articuli fidei*. Użycie w nim wielkich liter zdaje się sugerować, że mamy do czynienia z imionami własnymi. Jedynie Johann Heyne skomentował to miejsce jako niezrozumiałe (*unverständlich*), *bor* zapisał jednak małą literą. W pozostałych wydaniach brakuje jakiegokolwiek komentarza. W polskim tłumaczeniu Doroty Gackiej zamiast *Aor et Bor* pojawia się przysłówek: *Tymczasem są artykuły wiary...*³⁹. Rozwiązanie tego problemu odnaleźć można dzięki średniowiecznej brachygrafii. Chodzi tu o często spotykane, zwłaszcza w rękopisach zawierających teksty filozoficzne, abrewiacje *a^{or}* i *b^{or}*, które należy rozwiązywać jako *maior* i *minor*⁴⁰. Takie odczytanie czyni to miejsce zrozumiałym: *Maior et minor sunt articuli fidei*. Można by je tłumaczyć: *Argumenty większy i mniejszy są artykułami wiary*.

Innym miejscem oddawanym niepoprawnie i zgodnie przez wszystkich wydawców listu Galki, przy tym błędnie pod względem gramatycznym, jest sformułowanie: *ut patet de Jasone sacerdoti Machabeorum quarto*. Poprawny *ablativus*, wymuszany tutaj przez przyimek *de*, brzmiałby *sacerdote*. Jednak w tym przypadku ten kluczowy wyraz należy czytać jako *secundi*, co jest rozwiązaniem abrewiatury *scdi* z łukiem nad wszystkimi literami⁴¹. W analizowanym zdaniu listu Galki: *ut patet de Jasone secundi Machabeorum quarto*, liczebnik *secundi* jest po prostu elementem zapisu bibliograficznego odsyłającego do czwartego rozdziału Drugiej Księgi Machabejskiej.

Ciekawy jest inny przypadek — to sylogizm o ryczącym osle. Niemal wszyscy wydawcy, z wyjątkiem Pawła Krasa, oddawali kluczowe słowo jako *credibilis*, to jest *ten, którego można bić*⁴². W konsekwencji, w tłumaczeniu Gackiej passus ten brzmi: *‘Jeśli ty jesteś osłem, to jesteś tym, którego można bić, przeto ty jesteś osłem’, jak dostatecznie wynika z logiki*⁴³. W wydaniu Krasa w tym miejscu występuje jednak słowo *rudibilis*⁴⁴. Ten odczyt na gruncie paleografii wydaje się być w pełni poprawny. Ponadto potwierdzeniem jego poprawności jest sformułowanie z *Traktatu o logice* Jana Wiklifa, do którego

³⁹ T. Michałowska, *Awantura o Galkę*, s. 124.

⁴⁰ Zob. np. A. Cappelli, *Lexicon abbreviatarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, wyd. 6, Milano 1987, s. 3, 31.

⁴¹ Por. ibidem, s. 344.

⁴² *eLexicon Mediae et Infimae Latinitatis*, s.v. *Cudibilis* (https://ellexicon.scripores.pl/pl/lemma/CUDIBILIS#haslo_pelny, dostęp: 15.08.2025).

⁴³ T. Michałowska, *Awantura o Galkę*, s. 125.

⁴⁴ P. Kras, *Dyskusja o ślepocie*, s. 36.

odwoływał się Gałka: *Sed non sic condicionalis, cum hoc sit necessarium 'si tu es asinus, tu es rudibilis'. Et sic differunt note consequenciarum secundum genera causandi*⁴⁵. Wydawca rozumie słowo *rudibilis* jako *uparty*, skoro pisze w swoim artykule, że: *jeśli osioł jest uparty i człowiek jest uparty, to nie wynika z tego, że człowiek jest osłem*⁴⁶, nie oddaje jednak przy tym myśli przytoczonego przez Gałkę sylogizmu Jana Wiklifa. Problem sprowadza się przede wszystkim do znaczenia przymiotnika *rudibilis*, który pojawia się dopiero w łacinie późniejszego średniowiecza. Notuje go słownik Du Cange'a, definiując jako *proprie asinorum* i wywodząc: *a Rudere scilicet, quod proprie dicitur de asinis clamantibus*⁴⁷. Chodzi zatem o przymiotnik, dla którego brakuje polskiego odpowiednika, oznaczający zdolność ryczenia, a którego sens wyraża imiesłów przymiotnikowy: *ryczący*. W tej sytuacji, zgodnie z logiką sylogizmu Gałki (a zarazem Jana Wiklifa), należałoby tłumaczyć komentowane zdanie np. tak: *Jeśli jesteś osłem, potrafisz ryczeć, a zatem jesteś osłem, jak wystarczająco wynika z «Logiki»*.

Na tym nie wyczerpują się dostrzeżone problemy związane z wydaniem i, w konsekwencji, zrozumieniem listu Gałki do uczonych Uniwersytetu Krakowskiego. Kolejne staram się wskazywać i rozwiązywać w wydaniu, które dołączam do tego komentarza. Jednak wciąż nie udało się znaleźć jednoznacznego sensu w zdaniu dopisanym już pod listem: *Apparet in caligas dictator litteras vestras. Fere. Fere ipsum ast gigas*. Wcześniejsze propozycje tłumaczeń tego zdania pozostają nieprzekonujące: *Kłania się do stóp ten, który dyktował list do was* — Doroty Gackiej; *Niech pisarz wasze listy do butów wsadzi / fere fere, ale go olbrzym i tak przesadzi* — Mieczysława Mejora⁴⁸.

⁴⁵ Iohannis Wyclif, *Tractatus de logica*, t. 2, wyd. M. H. Dziewicki, London 1896, s. 182; zob. też J. Spruyt, *John Wyclif on the Formal Nature of Inference*, [w:] *Formal Approaches and Natural Language in Medieval Logic. Proceedings of the XIXth European Symposium of Medieval Logic and Semantics, Geneva, 12–16 June 2012*, ed. L. Cesalli, F. Goubier, A. de Libera, with the collaboration of M. G. Isaac, (Textes et Études du Moyen Âge, t. 82), Barcelona–Roma 2016, s. 160. P. Kras wskazał jednak na inny, choć przybliżony pod względem wymowy, cytat z *Tractatus de universalibus* Jana Wiklifa — zob. P. Kras, *Dyskusja o ślepcocie*, s. 36, przyp. 24. Niestety, cytat ten został zniekształcony — jest: *animal est homo, et animal est asinus, quod simplices plebei...* zamiast: *animal est homo, et animal est asinus, igitur homo est asinus, quod simplices plebei...*, przy czym również błędnie została podana strona wydania (34 zamiast 100), zob. John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, wyd. I. J. Mueller, Oxford 1985. Pominięty zatem został fakt, że sam Gałka w liście wprost określił swoje źródło: *ut ex «Logica» satis patet*.

⁴⁶ P. Kras, *Dyskusja o ślepcocie*, s. 30 i przyp. 24.

⁴⁷ *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, conditum a Carolo du Fresne domino Du Cange, auctum a monachis S. Benedicti, t. 7, Niort 1886, kol. 232b. Por. A. Blaise, *Lexicon Latinitatis Mediae Aevi praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*, (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis), Turnholti 1975, s. 805, s. v. *rudibilitas*, rozumiana jako *zdolność ryczenia* (*capacité de braire, de rugir*).

⁴⁸ Oba przekłady w artykule T. Michałowskiej, *Awantura o Gałkę*, s. 125.

Mam nadzieję, że przedstawione uwagi w związku z historią wydań listu Gałki do uczonych z Uniwersytetu Krakowskiego, przyczynią się do lepszego zrozumienia tego ważnego źródła do poznania myśli jego autora i ich znaczenia dla życia środowiska uczonych XV-wiecznego Uniwersytetu Krakowskiego. Jednocześnie mogą być te uwagi wykorzystane jako przyczynek do historii edytorstwa. W ich świetle nie sposób oprzeć się wrażeniu, że wydawanie źródeł historycznych jest niekończącym się procesem — *editiones sine fine*⁴⁹. Mogłoby się zdawać, że kumulują się w tym procesie doświadczenia kolejnych pokoleń wydawców. W przypadku wydawania listu Gałki było jednak inaczej. Najpierw wydawcy działali niezależnie od siebie, na swój sposób kształtując tekst źródłowy, wyjątkowo tylko sygnalizując swoje wątpliwości (Johann Heyne). Później, owszem, sięgali do dokonań poprzedników, weryfikowali je jednak wybiórczo, a zwykle powielali ich niedoskonałości. Odwołania do zachowanego oryginału owych niedoskonałości nie eliminowały, czasem wręcz je pomnażały, doprowadzając do pojawienia się nowych błędnych lekcji i interpretacji.

W proponowanym w dalszym ciągu kolejnym wydaniu listu Gałki do uczonych Uniwersytetu Krakowskiego, przygotowanym w porozumieniu z prof. Pawłem Krasem oraz Redakcją „Analecta”, na podstawie instrukcji A. Wolffa⁵⁰, dostrzeżone potknięcia zostały zewidencjonowane w komentarzach w przypisach literowych i tekstowych oraz skorygowane. Do wydania został dołączony przekład listu na język polski. Wydanie nie rości sobie pretensji do wyeliminowania wszystkich wątpliwości, jak z niektórych z powyższych uwag jednoznacznie wynika. Zostało ono uskutecznione na podstawie udostępnionych przez Redakcję „Analecta” fotokopii oryginalnego listu. Wydaniu tekstu łacińskiego towarzyszy jego przekład na język polski. Przypisy tekstowe (literowe) zostały zamieszczone pod tekstem łacińskim. Nie odnotowywano w nich różnic interpunkcyjnych oraz pisowni wielką / małą literą, o ile nie miało to wpływu na rozumienie odpowiedniego miejsca (np. *Hirco / hirco*); zapis nazw własnych został oddany za oryginałem. Przy komentarzu rzeczowym, który pojawia się wyłącznie w polskim przekładzie, zostały wykorzystane niektóre przypisy z wydania P. Krasa. Wszystkie przejęte przypisy zostały oznaczone sygłem Kr.

⁴⁹ Por. tom poświęcony edytorstwu, zwłaszcza jego tytuł i wprowadzenie: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017.

⁵⁰ A. Wolff, *Projekt instrukcji*, s. 155–181. Zob. też J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 137–151.

1449, 23 VI, Głogówek

*in Glogouia Minori feria secunda
in vigilia beati Johannis Ba[p]tiste*

Andrzej Gałka z Dobczyna, kanonik kolegiaty św. Floriana w Krakowie, odrzuca postawione mu przez uczonych krakowskich oskarżenia o herezję, zarzuca ją im samym i dowodzi znaczenia pism Jana Wiklifa w rozwiązaniu wybranych kwestii filozoficznych i teologicznych.

1. Oryg., Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, sygn. IA1e5, X 80; pap., łac., wym.: 310 x 188 mm.
Kopia: Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456, sygn. IA1e5, X 81.
2. Stan dobry, ślady złożenia karty do formatu listu, zabrudzenia na zgięciach, ślady czerwonego wosku po pieczęci.
3. Na stronie *verso* adres ręką piszącą tekst: *Rectori cum doctoribus et collegiatis studii Cracouiensis*?. Poniżej sygnatura późniejszą ręką: *X 80*.
4. Wydania wraz z syglami:
 - Wi — M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 3, Kraków 1841, s. 233–235 (obszerne fragmenty).
 - He — J. Heyne, *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, t. 3, Breslau 1868, przyp. 1, s. 67–68.
 - Cd — *Codex diplomaticus studii generalis Cracoviensis*, t. 2, Cracoviae 1873, nr 159, s. 113–114.
 - Ko — S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika Jędrzeja Gałki*, Wrocław 1964, przyp. 86, s. 101–103.
 - Mi — T. Michałowska, *Awantura o Gałkę*, [w:] eadem, *Biernat i inni*, Warszawa 2016, s. 142–144.
 - Kr — P. Kras, *Dyskusja o ślepcie i kolorach, czyli spór Andrzeja Gałki z Dobczyna z krakowskimi uczonymi o pisma Jana Wiklifa*, „*Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*”, 2023, t. 32, nr 1, s. 33–36.

Przekład polski: D. Gačka, [w:] T. Michałowska, *Biernat i inni*, Warszawa 2016, s. 123–125.

Reprodukcje: S. Kolbuszewski, *Herezja kanonika*, il. 4 (tylko strona *verso*); P. Kras, *Dyskusja o ślepcie*, s. 37.

Rectori cum doctoribus et collegiatis studii Cracouiensis

O, Petre de Liptouia^a, Paule de Clobuczsko, ^bJohannes^c de Ludziczsko, Michael^d de Crosna, Alberte de Lyssecz, Johannes^e de Helgoth, Paule de Piscouicze^f, Bartholomee de Radom, Johannes^g de Canthi^h et Benedicte de Cracoviaⁱ cum ceteris membris vel sociis vestri Studii Cracoviensis^j, qui ambitis primos recubitus in cenis et primas cathedras in lectorio, agonisantes^k usque ad finem vite vestre pro predictis, nescientesque, quod peccatum ambicionis sit gravius peccato sodomie^l, ^mut patet de Jasone secundiⁿ Machabeorum quarto^o, qui propter ambicionem summi sacerdotii in Iherusalem^p promisit regi edificare efebiam^m et prostibulum masculorum prope templum Salomonis, quod et fecit. In quo facto ambicio Jasonis fuit gravius peccatum quam sodomia^q, iuxta regulam Aristotelis ^rprimo *Posteriorum*^s: propter quod unumquodque^t tale ipsum magis^u.

Scribitis nude sine probacione de mea persona, quod essem infectivus fidei Christiane^v etc.^w Quibus scriptis vestris nullus hominum obligatur ad credendum, patet per locum ‘a maiori’ negative^x, cum tractatui, quem scripsistis contra papam, nullus obligatur ad credendum. Et Sacra Scriptura attestante ^yprime Johannis quarto^y: „Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint^z”. ^{aa}Plane vero^{ab} ex predictis vestris scriptis habetur, quod vosmetipsi^{ac} sitis perfidi heretici vel saltem apostate manifesti in eo, quod vltis^{ad} ab hominibus vocari rab/b/i^{ae} et magistri, prout subscriptio vestra hoc ostendit, et in hoc directe facitis contra fidem ewangelicam^{af} et apostolicam, ^{ag}Matthei XXIII^{ag}: „Nec vocemini magistri, quia^{ah} magister vester unus est Christus^{ai-aj} et ^{aj}Jacobi tercio^{aj}: „Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quoniam^{ak} iudicium maius sumitis”. Quisnam^{al} vobiscum contra hanc fidem predictam dispensavit? Nec enim maior Christo^{am}, nec equalis. Si dicatur esse maior, ut puta papa vel concilium, tunc talis est Antichristus^{an}, qui „extollitur super omne, quod dicitur Deus”, ^{ao}II Ad Thessalonicenses II^{ao}. Nec potest dici equalis Christo^{ap}, ut scilicet Spiritus Sanctus, ipse enim non est contra Christum^{aq}, nec valet illud subterfugium unicum vestrum, quod soletis allegare ^{ar}Johannis XVI^{ar}: „Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo”, quia illud dictum fuit ante resurrectionem Christi^{as},

^a Ziptoma He, Liptonia Ko, Liptovia Mi, Kr; ^{bj} opuszcza Wi; ^c Iohanne Cd, Ko; ^d Michaele Cd, Ko; ^e Iohanne Cd, Ko; ^f Piscowicze He, Ko, Piscovicze Kr; ^g Iohanne Cd, Ko; ^h Canth He, Cd, Ko; ⁱ Cracov He, Cd, Ko; ^k agonizantes Cd; ^l Sodomiae Cd; ^{m-u} opuszcza Wi; ⁿ sacerdoti He, Cd, Ko, Mi, Kr; ^o [II] IV Cd; ^p Iherusalem He, Mi, Kr, Ierusalem Cd, Ko; ^q Sodomia Cd; ^{r-s} (*Primo Posteriorum*) Ko; ^t vnumquidquam He, unum quidquam Cd, unumquidquam Ko, Mi, Kr; ^v cristiane He; ^w opuszcza Wi, Cd, Ko; ^x negaturo He; ^{y-y} (i. Iohanne iv) Cd, (I *Johanne* IV) Ko; ^z poprawione z sunt, sunt He, Mi; ^{aa-aaq} opuszcza Wi; ^{ab} poprawione z vestro Or; ^{ac} vosmet ipsi Cd, Ko, Mi; ^{ad} vultis Ko, volite Kr; ^{ae} Rabi He, Kr, Rabbi Cd, rabi Ko; ^{af} evangellii Ko; ^{ag-ag} opuszcza Ko; ^{ah} quod He; ^{ai-ai} (*Math.* XIII) dodaje Ko; ^{aj-aj} (*Jacobi* III) Ko; ^{ak} quod Kr; ^{al} quis nam He, Kr, quisnem Ko; ^{am} Cristo He, Cristus Ko; ^{an} anticristus He; ^{ao-ao} (ij. ad Thess. ij.) Cd, ij ad Thess. ij He, Mi; ^{ap} Cristo He, Ko; ^{aq} Cristum He, Ko; ^{ar-ar} (*Johan.* xvj) Cd, Ko; ^{as} Cristi He, Ko;

quando^{at} apostoli nondum habuerunt omnem fidei veritatem. Sed postquam in die Penthecostes^{au} Spiritus Sanctus datus est apostolis, tunc docuit eos^{av} omnem veritatem, ut patet Johannis^{aw} capitulo^{ax} supradicto dicente^{ay}: „Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem”. Ex quo textu Ewangellii plane patet, quod a tempore missionis Spiritus Sancti in apostolos non fuit, nec est opus querere plures veritates ad salutem, quam que sunt in fide ewangelica et apostolica nobis scriptis com/m/endata^{az}, ^{ba-}ut^{bb} eciam Actuum XV in concilio apostolorum est expressum^{bc}.

Preterea libros Wicleff^{bd} non^{bc} wltis^{bf} acceptare, cum tamen sine noticia ipsorum infinitas particulas logice, philosophie, Sacre Scripture et fidei Christiane^{bg}, tanquam cecus colores, non potestis cognoscere^{bh} neque iudicare. ^{bi-}Et primo sine predicta noticia non potestis veraciter solvere illum^{bj} silogismum: „Hec essencia divina est Pater, hec essencia divina est Filius, ergo Filius est Pater”. Similiter illum^{bk}: „Christus^{bl} in triduo fuit corpus et Christus^{bm} in triduo fuit anima, ergo anima fuit corpus”. Maior^{bn} et minor^{bo} sunt articuli fidei, quia Christus^{bp} est sepultus non secundum animam et descendit ad inferos non secundum corpus, quod tunc fuit in sepulcro, nec secundum divinitatem, quia^{bq} ut sic est immobilis, ^{br-}octavo *Phisicorum*^{bs}.

De sacramento altaris, cum Innocencius papa non habuit contra Wicleff^{bt} argumenta nec aliquam^{bu} auctoritatem Sacre Scripture efficacem aut vivacem rationem ad probandum^{bv}, per quatuor dolia^{bw} magna aut tabulas laciores in circulo civitatum^{bx} singularum collocandas, et per alia sensibilia apparamenta^{by}, videlicet buccinas, fistulas, timpana, citharas lutnas^{bz}, baculos cereos et ceratos etc., necnon^{ca} per novitatem festi Sacramenti Eucaristie^{cb} recenter adinventam^{cc}, per vim^{cd} conclusit coram wlgaribus^{cc} contra Wicleff^{cf}. Cum tamen in Cena Domini non legimus XII^{cg} apostolos Domini flexisse genua coram predicto Sacramento, nec in primitiva Ecclesia sic flectebant, prout et hodie apparet evidenter apud Grecos et alios Christianos^{ch}. Plures eciam famosi doctores Romane Ecclesie dicunt, quod Sacramentum Eucaristie^{ci} non debet latria adorari. Item de confessione auriculari coram sacerdote et de manuum^{cj} impositione, que [*f. Iv.*] impositio ab hirco^{ck}

^{at} quum Wi; ^{au} Pentecostes He, Cd, Ko; ^{av} eis Wi; ^{aw} ex Joannis Wi, ex Johannis Cd, Ko; ^{ax} capite Wi; ^{ay} dicentis He, Mi, Kr, opuszcza Wi, Cd, Ko; ^{az} commendata Wi, He, Cd, Ko, Kr; ^{ba-bc} opuszcza Wi; ^{bb} opuszcza Kr; ^{bd} Wiclef Ko; ^{be} ut dodaje Kr; ^{bf} vultis Wi, Ko, Kr; ^{bg} cristiane He, Cristianae Ko; ^{bh} następuje et Kr, et wykreślone Or; ^{bi-bs} opuszcza Wi; ^{bj} illud Kr; ^{bk} illud Kr; ^{bl} Cristus He, Ko; ^{bm} Cristus He, Ko; ^{bn} Aor He, Cd, Ko, Mi, Kr; ^{bo} bor He, Cd, Ko, Mi, Bor Kr; ^{bp} Cristus He, Ko; ^{bq} quae Ko; ^{br-bs} (viiij. Physicorum) Cd, (*VIII Physicorum*) Ko; ^{bt} Wiclef Ko; ^{bu} aliqua Kr; ^{bv} probandam Wi; ^{bw} folia He, Cd, Ko; ^{bx} civitatem Ko; ^{by} apparamenta Ko; ^{bz} opuszcza Wi, He, Cd, Ko; ^{ca} nec non Wi, Cd, Ko, Mi; ^{cb} Eucharistiae Wi, Cd, eucaristiae Ko; ^{cc} adiuventam Ko, adiuventam Mi; ^{cd} poprawione z unu Or, vicium He, Mi; ^{ce} vulgaribus Ko, Kr; ^{cf} Wiclef Ko; ^{cg} duodecim Wi, Cd, Ko; ^{ch} cristianos He, Ko; ^{ci} Eucharistiae Wi, Cd, Ko; ^{cj} manus Wi, manum Ko; ^{ck} Hirco He, Cd, Ko, Mi, Kr;

habet ortum. Sacerdos dicens verba absolucionis, sepe dicit^{cl} falsum et mentitur, posito, quod confitens abscondat^{cm} aliqua peccata sua propter verecundiam et non recitet ipsa coram sacerdote, et Deus ex certo suo iudicio, nobis occulto, non dimittat peccata sic confitenti^{cn}. Et non sequitur: „Ego te absolvo”, si apud Deum es absolutus, ergo „Ego te absolvo”, quia^{co} in simili non sequitur: „Si tu es asinus, tu es rudibilis^{cp}, ergo tu es asinus”, ut ex *Logica* satis patet. ^{cq}-Hec exempla de libris Wicleff^{cr} nulla sunt respectu^{cs} aliorum^{ct}, sed eadem vobis scribo, ut forte aliqui vestrum moveantur ad legendum et intelligendum dictos libros, quia ex ipsorum cognicione et intellectu ad profundissimas veritates Sacre Scripture lucidissime pervenitur. Ideo swadeo^{cu} vobis, ut nequaquam spernatis, neque extingwatis^{cv} dictos libros. Eciamsi^{cw} fuerint apud vos extincti, adhuc in voluminibus Thome Waldensis sententia librorum Wicleff^{cx} remanebit et item in aliis partibus ^{cy}-a Regno^{cz} Polonie habentur libri Wicleff copiose. Qui libri, si sunt ex consilio hominum, dissolventur, si autem non ex hominibus sint^{da}, sed ex Deo, nequaquam dissolventur.

Datum in Glogouia Minori feria secunda in vigilia beati Johannis
Ba/p)tiste^{db}.

Andreas de Dobschino, canonicus ecclesie sancti Floriani.

Apparet in caligas dictator litteras vestras. ^{dc}-Fere. Fere^{dc} ipsum ast gigas.

^{cl} udicit He; ^{cm} abscondeat Wi, abscondet Ko; ^{cn} confitendi Wi; ^{co} quod Wi, He, Cd, Ko, Kr; ^{cp} cudibilis Wi, He, Cd, Ko, Mi; ^{cq-ct} opuszcza Wi; ^{cr} Wiclef Ko; ^{cs} poprawione z respectui Or; ^{cu} suadeo Ko, Cd, Kr; ^{cv} extingwatis Wi, Cd, Ko, Kr; ^{cw} eciamsi Mi; ^{cx} Wiclef Cd; ^{cy-cz} Regni Wi, Cd, Ko, dodane: [sic!] Kr; ^{da} opuszcza Wi, sunt He, Cd, Ko, Mi, Kr; ^{db} baptiste He, Baptistae Cd, Ko, Batiste Kr; ^{dc-dc} ffere ffere He, Mi.

Przekład polski

Rektorowi oraz doktorom i członkom
kolegium uniwersyteckiego w Krakowie

O, Piotrze z Liptowa¹, Pawle z Kłobucka², Janie z Ludziska³, Michale z Krosna⁴, Wojciechu z Liśca⁵, Janie Elgocie⁶, Pawle z Pyskowic⁷, Bartłomiej z Radomia⁸, Janie Kanty⁹ i Benedykcie z Krakowa¹⁰, wraz z pozostałymi członkami bądź towarzyszami waszego Studium Krakowskiego, którzy zabiegacie o najlepsze miejsca podczas uczt i o pierwsze katedry w salach wykładowych, walczyście o nie aż po kres waszego życia i nie wiecie, że grzech próżności jest cięższy aniżeli grzech sodomii, jak to o Jazonie¹¹ zaświadcza czwarty rozdział drugiej księgi Machabejskiej¹². Powodowany żądzą zdobycia godności najwyższego kapłana w Jerozolimie, obiecał królowi¹³ wybudować boisko i męski dom publiczny w pobliżu świątyni Salomona, co też zrobił¹⁴. W tym postępku próżność

¹ Piotr z Liptowa, mistrz *artium* od 1439 r., dziekan wydziału *artium* w latach 1446 i 1450. Kr. Informacje biograficzne o adresatach listu zweryfikowane na podstawie *Corpus academicum Cracoviense (CAC). Elektroniczna baza studentów i profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w okresie staropolskim 1364–1780*, URL: <http://cac.historia.uj.edu.pl> (dostęp: 15.08.2025).

² Paweł z Kłobucka (zm. ok. 1469), doktor teologii od 1467 r., dziekan wydziału *artium* w 1442 r.; dwukrotnie rektor w 1463 i 1466/67 r., kanonik w kolegiacie św. Floriana. Kr

³ Jan z Ludziska (ok. 1400–ok. 1460), doktor medycyny; od 1440 r., mówca uniwersytetu. Kr

⁴ Michał z Krosna (zm. 1474), doktor dekretów od 1444 r., dwukrotnie dziekan wydziału praw. Kr

⁵ Wojciech z Liśca (zm. 1468), od 1449 r. doktor dekretów, rektor w 1460 r.

⁶ Jan Elgot (zm. 1452), od 1427 r. doktor dekretów; w latach 1433–1440 oficjał krakowski, a od 1436 r. wikariusz generalny *in spiritualibus*, rektor w latach 1427 i 1437/38.

⁷ Paweł z Pyskowic (ok. 1420–ok. 1467), doktor teologii, dziekan wydziału *artium* w 1430 r., wydziału teologii w 1449 r.

⁸ Bartłomiej z Radomia (zm. 1450), od 1443 r. doktor teologii, dziekan wydziału *artium* w 1436/37 r., rektor Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1444–1445 r., kanonik w kolegiacie św. Floriana.

⁹ Jan Kanty (1390–1473), doktor teologii, kanonik w kolegiacie św. Floriana, dziekan wydziału *artium* w latach 1432/33, 1437/38, 1438, święty Kościoła katolickiego.

¹⁰ Benedykt Hesse (1389–1456), doktor dekretów, rektor Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1427/28, 1449/50, 1451, 1454, 1455/56, kanonik w kolegiacie św. Floriana.

¹¹ Jazon (Jezus Jazon), arcykapłan żydowski w latach 175–172 przed Chr., eparcha Judei. Kr

¹² Cf. II Mac 4, 7–17. Kr

¹³ Antioch IV Epifanes (zm. 164/163 r. przed Chr.), król syryjski z dynastii Seleucydów. Jego działania hellenizacyjne doprowadziły do wybuchu powstania Machabeuszy. Zob. np. Ł. Niesiołowski-Spanò, *Antiochus IV Epiphanes and the Jews. A Reassessment*, [w:] *History, Archaeology and the Bible Forty Years after «Historicity»*, red. I. Hjeltn, T. L. Thompson, London-New York 2016 (Changing Perspectives, 6; Copenhagen International Seminar), s. 130–140.

¹⁴ W zamian za znaczne sumy oraz zobowiązanie do wybudowania „gimnazjum i efebionu” (tak *Biblia tysiaclecia*) Jazon miał osiągnąć od króla Antiocha IV Epifanesa stanowisko arcykapłana. Zapewne uprawiane w nich na wzór grecki ćwiczenia fizyczne, gdzie chłopcy zakrywali tylko

Jazona była grzechem cięższym aniżeli sodomia, zgodnie z zasadą Arystotelesa: z powodu tego to samo jest bardziej sobą samym¹⁵.

Piszecie o mojej osobie, bez ogródek i bez dowodów, że jestem szkodliwy dla wiary chrześcijańskiej itd. Według waszego listu żaden z ludzi nie jest zobowiązany do tego, by wierzyć, co wynika z argumentu ‘od większego’ przez negację, ponieważ nikt nie jest zobowiązany, by wierzyć traktatowi, któryście napisali przeciw papieżowi¹⁶, a Pismo Święte potwierdza w czwartym rozdziale pierwszego Listu św. Jana: „Umiłowani, nie dowierzajcie każdemu duchowi, ale badajcie duchy, czy są z Boga”¹⁷. Jasno przeto ze wspomnianych waszych pism wynika, że sami jesteście wiarołomnymi heretykami albo wręcz jawnymi odszczepieńcami, ponieważ chcecie być nazywani przez ludzi rabinami i nauczycielami, jak świadczy o tym wasz podpis, według którego postępujecie wprost przeciw wierze ewangelicznej i apostołskiej, jak bowiem pisze Mateusz w rozdziale 23: „Nie chcecie również, żeby was nazywano mistrzami, bo jeden jest tylko wasz Mistrz, Chrystus”¹⁸, a św. Jakub w trzecim rozdziale swego Listu: „Niech zbyt wielu z was nie uchodzi za nauczycieli, moi bracia, bo wiecie, iż tym bardziej surowy czeka nas sąd”¹⁹. Któż z wami przeciw tej wcześniej wyrażonej wierze rozstrzygał? Nie jest bowiem większy od Chrystusa ani mu równy. Jeśli jest mowa, że jest większy niż, przypuśćmy, papież bądź sobór, wówczas taki jest Antychrystem, który się „wynosi ponad wszystko, co nazywa się Bogiem”, jak mówi drugi rozdział drugiego Listu do Tesaloniczan²⁰. Nie może być nazwany równym Chrystusowi, jak dajmy na to Duch Święty, on sam bowiem nie jest przeciwny Chrystusowi, ani nie ma znaczenia ten wasz jedyny wykręt z rozdziału 16 Ewangelii św. Jana, który macie w zwyczaju przytaczać: „Jeszcze wiele mam wam do powiedzenia, ale teraz znieść nie możecie”²¹, ponieważ to zostało

swoje obrzezanie (o czym Flawiusz — zob. Josephus, *Jewish Antiquitates*, with an English Translation, t. 7, ks. XII–XIV, London 1957 (The Loeb Classical Library), ks. XII, 5, s. 122, 123), dał Gałce asumpt do oskarżeń również o sodomię. W tradycji średniowiecznej Jazon był traktowany jako symoniak — jako takiego ukazuje go Dante w *Piekle* w swojej *Boskiej komedii* (pieśń XIX, 85–87). Zob. też przyp. 37 do części wstępnej.

¹⁵ *Analytica Posteriora*, ks. I, 2 (72a29–30); *propter quod est unumquodque, illud magis est, ut propter quod amamus, illud amicum magis est* (wg *Translatio Iacobi*) — Aristoteles, *Analytica posteriora*, wyd. B. G. Dod, L. Minio-Paluello, Bruges–Paris 1968 (Aristoteles Latinus, t. IV, 1–4), s. 9. Dziękuję prof. Marcinowi Bukale za pomoc w identyfikacji tego fragmentu. Kr

¹⁶ O traktacie Tomasza Strzemińskiego, o którym tu zapewne mowa, a także innych traktatach koncyliarystycznych zob. P. Kras, *Dyskusja o ślepotcie*, s. 24.

¹⁷ I Io 4, 1. Ten i kolejne przekłady fragmentów biblijnych według *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wyd. 3 popr., Poznań–Warszawa 1980 (tzw. *Biblia tysiąclecia*).

¹⁸ Mt 23, 10.

¹⁹ Iac 3, 1.

²⁰ II Th 2, 4.

²¹ Io 16, 12.

powiedziane przed zmartwychwstaniem Chrystusa, kiedy apostołowie jeszcze nie posiadli całej prawdy wiary. Ale później, w dniu Pięćdziesiątnicy, apostołom został dany Duch Święty. Nauczył ich wówczas pełnej wiary, jak wynika ze wspomnianego rozdziału Ewangelii św. Jana: „Gdy zaś przyjdzie On, Duch Prawdy, doprowadzi was do całej prawdy”²². Z tego fragmentu Ewangelii jasno wynika, że od czasu zesłania Ducha Świętego nie było w apostołach ani nie ma potrzeby poszukiwania innych prawd do Zbawienia aniżeli te, które są zawarte w wierze ewangelicznej i apostołskiej przekazanej nam przez pisma, jak to zostało wyrażone także w Dziejach Apostolskich, w rozdziale 18, na soborze apostołów²³.

Ponadto nie chcecie przyjąć ksiąg Wiklifa, tymczasem bez ich znajomości nie jesteście w stanie ani rozpoznać, ani ocenić — tak jak ślepiec kolorów²⁴ — nieskończenie wielu elementów logiki, filozofii, Pisma Świętego i wiary chrześcijańskiej. A przede wszystkim bez tej znajomości nie potraficie prawdziwie zrozumieć tego sylogizmu: „Ta istota boska jest Ojcem, ta istota boska jest Synem, z czego wynika, że Syn jest Ojcem”²⁵. Podobnie jak tego: „Chrystus przez trzy dni był ciałem, Chrystus przez trzy dni był duchem, z czego wynika, że duch był ciałem”²⁶. Argumenty większy i mniejszy²⁷ są artykułami wiary, ponieważ Chrystus nie w postaci ducha został pogrzebany i nie w postaci ciała zstąpił do piekieł, które podówczas spoczywało w grobie, ani nie stosownie do swojej boskości²⁸, ponieważ takie jak jest, jest niezienne, o czym mówi ósma księga *Fizyki*²⁹.

Co do Sakramentu ołtarza, kiedy papież Innocenty³⁰ nie miał argumentów przeciw Wiklifowi, tak jakiegokolwiek innego niepodważalnego autorytetu

²² Io 16, 13.

²³ Mowa o tzw. soborze jerozolimskim, który odbył się 49 r. Został opisany w Act 15, 1–35, jednak bez użycia określenia *sobór*.

²⁴ Motyw ślepców w twórczości Jana Wiklifa przewija się parokrotnie. Na ten temat, w innym kontekście, zob. M. Thakkar, *Duces caecorum. On Two Recent Translations of Wyclif*, „Vivarium”, 2020, t. 58, s. 383, przyp. 72.

²⁵ John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, wyd. I. J. Mueller, Oxford 1985, s. 100: *Et conformiter respondet fidelis haeretico sic arguenti: Ista communis essentia est Pater. Et ista eadem essentia est Filius. Igitur Pater est Filius*.

²⁶ Johannes Wyclif, *Tractatus de benedicta incarnatione*, wyd. E. Harris, London 1886, s. 39: *in triduo corpus illud fuit corpus Christi sicut et anima fuit tunc anima Christi: quia manentibus extremis unionis Verbi ad naturam assumptam manet eadem unio*. Kr

²⁷ Argumenty większy i mniejszy często spotykane są w sylogizmach, gdzie od przesłanki większej (*maior*) dochodzi się do przesłanki (wniosku) mniejszej (*minor*). Zob. np. K. Trzęsicki, *Logika. Nauka i sztuka*, wyd. elektroniczne, 2008, s. 317–318.

²⁸ Johannes Wyclif, *Tractatus de benedicta incarnatione*, s. 42–43: *Nec credo sophistam ad tantum desipere, quod credat, si sola caro Christi fuit Christus in sepulcro et sola anima fuit Christus in inferno, quod tunc sola caro vel sola anima fuit Christus*. Kr

²⁹ *Physica*, ks. VIII, 5 (258b4–9); Aristoteles, *Physica, Translatio Vetus*, wyd. F. Bossier, J. Brams, Leiden-New York 1990 (Aristoteles Latinus, t. VII 1.2), s. 305. Dziękuję prof. Monice Komście za pomoc w identyfikacji tego miejsca. Kr

³⁰ Innocenty VII, papież (1404–1406).

z Pisma Świętego, jak też solidnego dowodu potwierdzającego, czterema wielkimi beczkami³¹ albo czterema szerszymi przenośnymi ołtarzami, umieszczanymi w poszczególnych miastach, czy też innymi działającymi na zmysły instrumentami, mianowicie trąbkami, fletami, bębnami, lutniami, pochodniami i świecami woskowymi, jak też wymyśloną niedawno nowością święta Sakramentu Eucharystii³², gwałtownie wystąpił wobec tłumów przeciw Wiklifowi. Przecież nie czytamy, że w czasie Ostatniej Wieczerzy dwunastu apostołów klękało przed wspomnianym Sakramentem, ani też wierni w pierwotnym Kościele w ten sposób nie klękali, tak jak dzisiaj wygląda to u Greków i innych chrześcijan³³. Liczni także sławni doktorzy Kościoła rzymskiego mówią, że Sakrament Eucharystii nie powinien być [tak] adorowany. Również co do spowiedzi usznej przed kapłanem i co do nakładania rąk, który to zwyczaj początek swój wywodzi od kozła³⁴: kapłan wypowiadający słowa rozgrzeszenia często mówi fałszywie i oszukuje, gdy przyjmujemy, że penitent ukrywa swoje grzechy powodowany wstydem i nie ujawnia ich przed kapłanem, a Bóg z pewnego ukrytego przed nami swojego wyroku nie odpuszcza grzechów spowiadającemu się w ten sposób. I nie nastąpi: „Ja ciebie rozgrzeszam”, jeśli przed Bogiem jesteś rozgrzeszony, zatem „Ja ciebie rozgrzeszam”, ponieważ w podobnej sytuacji nie nastąpi: „Jeśli jesteś osłem, jesteś ryczący, a skoro ryczysz jesteś osłem”, jak wystarczająco jasno wynika z *Logiki*³⁵. Te przykłady z ksiąg Wiklifa nie zasługują na uwagę innych, lecz piszę wam o nich, aby może niektórych z was pobudzić do przeczytania i przemyślenia tychże ksiąg, ponieważ z ich poznania i zrozumienia najświetniej można

³¹ W kontekście obchodów Bożego Ciała można rozumieć jako podstawy do konstruowania ołtarzy wykorzystywanych w trakcie procesji.

³² Święto Bożego Ciała zostało ustanowione w Kościele w 1264 r. przez papieża Urbana IV. W Polsce jako pierwszy wprowadził je w swojej diecezji biskup krakowski Nanker w 1320 r., zob. np. H. Wąsowicz, *Chronologia średniowieczna*, wyd. 3 uzup., Lublin 2016, s. 119.

³³ Postanowienie Soboru nicejskiego z 325 r. stanowiło, że: *nie należy modlić się na kolanach w niedziele i w dniach Pięćdziesiątnicy. Ponieważ są tacy, którzy klęczą w niedziele i w dni Pięćdziesiątnicy, święty sobór postanowił, że modlitwa do Pana ma być zanoszona w postawie stojącej, by wszędzie był przestrzegany jeden i ten sam porządek*, zob. *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 1: *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 46 (tekst grecki i łaciński), 47 (polski przekład). O zwyczaju klęczenia w liturgii Kościoła Katolickiego zob. np. A.J. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła Katolickiego*, t. 3, Płock 1905, s. 441–452.

³⁴ Chodzi o czynność nałożenia ręki na zwierzę ofiarne, opisaną w Księdze Kapłańskiej (Lev 3, 12), gdzie zwierzęciem tym jest koza. Nałożenie ręki miało oznaczać przeniesienie win ze składającego ofiarę na zwierzę, a w konsekwencji — uwolnienie od grzechów. O zwyczaju nakładania rąk w Kościele zob. np. A.J. Nowowiejski, *Wykład liturgii*, t. 3, s. 490–491. W bogatej symbolice kozioł może oznaczać złego ducha, zob. np. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003, s.v.: kozioł, Azazel, owca.

³⁵ John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, s. 100: *animal est homo, et animal est asinus, igitur homo est asinus, quod simplices plebei sciunt non habere colorem commune. Sed bene sequitur ex dictis praemissis, quod homo sit illud quod est asinus.*

dojść do najskrytszych prawd Pisma Świętego. Dlatego namawiam was, abyście tymi księgami żadnym sposobem nie wzgardzili ani ich nie zniszczyli. A jeśli nawet zostałyby przez was zniszczone, wtedy jeszcze poglądy z ksiąg Wiklifa przetrwają w księgach Tomasza z Walden³⁶. Co więcej, w innych krajach poza Królestwem Polskim księgi Wiklifa znajdują się w obfitości. Księgi te, jeśli od ludzi pochodzą, przepadną, jeśli zaś nie od ludzi, lecz od Boga pochodzą, w żaden sposób nie zanikną³⁷.

Dane w Głogówku, w poniedziałek, w wigilię świętego Jana Chrzciciela.
Andrzej z Dobczyna, kanonik kościoła świętego Floriana.

Dyktator przyprawiłby do butów wasze listy. Prawie, prawie go, ale gigant³⁸.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Wrocław, Archiwum Archidiecezjalne

IA1e5: Korespondencja biskupa Piotra Nowaka z lat 1447–1456

Źródła drukowane

Aristoteles, *Analytica posteriora*, wyd. B. G. Dod, L. Minio-Paluello, Bruges-Paris 1968 (Aristoteles Latinus, t. IV, 1-4).

Aristoteles, *Physica, Translatio Vetus*, wyd. F. Bossier, J. Brams, Leiden-New York 1990 (Aristoteles Latinus, t. VII 1.2).

Codex diplomaticus studii generalis Cracoviensis, t. 2, Cracoviae 1873.

Dante Alighieri, *La divina commedia*, kom. G. A. Scartazzini, wyd. G. Vandelli, Milano 1920.

Dokumenty soborów powszechnych, t. 1: *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003.

Johannis Wyclif, *Tractatus de benedicta incarnatione*, wyd. E. Harris, London 1886.

Iohannis Wyclif, *Tractatus de logica*, t. 2, wyd. M. H. Dziewicki, London 1896.

John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, wyd. I. J. Mueller, Oxford 1985.

Josephus, *Jewish Antiquitates*, with an English Translation, t. 7, ks. XII-XIV, London–Cambridge 1957 (The Loeb Classical Library).

Pismo święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, wyd. 3 popr., Poznań–Warszawa 1980 (tzw. *Biblia tysiąclecia*).

³⁶ Tomasz Netter z Walden (ok. 1375–1430), angielski prowincjał karmelitów, autor dzieła polemicznego w sześciu księgach *Doctrinale antiquitatum fidei Ecclesiae catholicae*, oferującego systematyczną refutację poglądów Wiklifa. Kr

³⁷ Por. Act 5, 38-39: *quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur, si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere eos*.

³⁸ Zdanie niejasne. Zaproponowano tłumaczenie najbliższe oryginałowi, mimo jego niezrozumiałości.

Opracowania

- Blaise A., *Lexicon Latinitatis Medii Aevi praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*, (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis), Turnholti 1975.
- Cappelli A., *Lexicon abbreviatarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, wyd. 6, Milano 1987.
- Dybiec J., *Michał Wiszniewski. Życie i twórczość*, Wrocław 1970.
- Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017.
- Fuchs G., *Fortgesetzte Materialien zur evangelischen Religionsgeschichte von Oberschlesien. Reformations- und Kirchengeschichte der freien Standesherrschaft Pless mit archivalischen Originalbeweisen*, Breslau 1774.
- Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, conditum a Carolo du Fresne domino Du Cange, auctum a monachis S. Benedicti, t. 7, Niort 1886.
- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Bd. 3, Breslau 1868.
- Klose S. B., *Von Breslau. Dokumentirte Geschichte und Beschreibung. In Briefen*, t. 2, cz. 2, Breslau 1781.
- Kolbuszewski S., *Herezja kanonika Jędrzeja Galki*, Wrocław 1964.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003.
- Kras P., *Dyskusja o ślepotcie i kolorach, czyli spór Andrzeja Galki z Dobczyna z krakowskimi uczonymi o pisma Jana Wiklifia*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2023, t. 32, nr 1, s. 9–41.
- Michałowska T., *Awantura o Galkę*, [w:] eadem, *Biernat i inni*, Warszawa 2016, s. 109–145.
- Niesiołowski-Spanò Ł., *Antiochus IV Epiphanes and the Jews. A Reassessment*, [w:] *History, Archaeology and the Bible Forty Years after «Historicity»*, red. I. Hjelm, T. L. Thompson, London–New York 2016 (Changing Perspectives, 6; Copenhagen International Seminar), s. 130–140.
- Nowowiejski A. J., *Wykład liturgii Kościoła Katolickiego*, t. 3, Płock 1905.
- Sabisch A., *Johann Heyne. Zur 100. Wiederkehr seines Todes am 28. Oktober 1871*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1971, t. 29, s. 238–247.
- Spruyt J., *John Wyclif on the Formal Nature of Inference*, [w:] *Formal Approaches and Natural Language in Medieval Logic. Proceedings of the XIXth European Symposium of Medieval Logic and Semantics, Geneva, 12–16 June 2012*, ed. L. Cesalli, F. Goubier, A. de Libera, with the collaboration of M. G. Isaac, (Textes et Études du Moyen Âge, t. 82), Barcelona-Roma 2016, s. 149–172.
- Stanisław Kolbuszewski (1901–1965)*, red. W. Dynak, Wrocław 1993 (Acta Universitatis Wratislaviensis, t. 1432).
- Tandecki J., Kopiński K., *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014.
- Thakkar M., *Duces caecorum. On Two Recent Translations of Wyclif*, „Vivarium” 2020, t. 58, s. 357–383.
- Trzęsicki K., *Logika. Nauka i sztuka*, wyd. elektroniczne, 2008 [https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8727/1/K_Trzesicki_Logika.pdf].
- Urban W., *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959.

Wąsowicz H., *Chronologia średniowieczna*, wyd. 3 uzup., Lublin 2016.

Wiszniewski M., *Historia literatury polskiej*, t. 3, Kraków 1841.

Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1957, t. 1, s. 155–181.

Zasoby internetowe

Corpus academicum Cracoviense (CAC). Elektroniczna baza studentów i profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w okresie staropolskim 1364–1780 (<https://cac.historia.uj.edu.pl/>).

eLexicon Mediae et Infimae Latinitatis, s.v. *Cudibilis* (<https://elexicon.scriptorum.pl/>).

Wojciech Mrozowicz — dr hab., historyk-mediewista, profesor w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego i w Centrum Studiów Mediewistycznych KUL, współpracownik Oddziału Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. W centrum jego zainteresowań naukowych znajduje się problematyka średniowiecznych dziejów Śląska i Polski, historii dziejopisarstwa (zwłaszcza śląskiego), hagiografii, monastycyzmu, wybranych nauk pomocniczych historii, zwłaszcza kodykologii i paleografii i, oraz edytorstwo źródeł.

e-mail: wojciech.mrozowicz@uwr.edu.pl